

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

ברית הזוגיות וחלופות נוספות לנישואין על-פי הדין הדתי בישראל

כתיבה: אורלי לוטן

אישור: הודיה קין, ראש צוות

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

י"ח בטבת תשס"ח

27 בדצמבר 2007

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

מבוא

מסמך זה נכתב לבקשת חבר הכנסת דוד רותם לקראת דיונים בהצעת חוק לקביעת מעמדם של בני זוג שבאו בהסכם הזוגיות, התשס"ז-2007, של חבר הכנסת דוד רותם ואחרים. הצעת החוק באה ליצור מסלול מקביל ושווה זכויות וחובות שבאמצעותו יוכלו איש ואשה המעוניינים בכך ליצור הסכם זוגיות שלא ייצור נישואין על-פי הדין הדתי. זוגות הממסדים באופן זה את הקשר ביניהם יירשמו במרשם זוגיות, ויוכלו להירשם בו גם מי שנישאו או הוכרו כבני זוג מחוץ לישראל. התרת הקשר תיעשה מול מרשם הזוגיות, ובשעת הצורך יעורב גם בית-המשפט לענייני משפחה.¹

במסמך נסקרות בעיות הנובעות מהחובה הקיימת בישראל להינשא לפי הדין הדתי (בעיקר הדין הדתי היהודי) וכן כמה חלופות המשמשות זוגות אשר אינם יכולים או אינם מעוניינים להינשא באופן זה. בסוף המסמך מוצגות בקצרה כמה הצעות חוק מהשנים האחרונות לשינוי המצב הקיים.

בישראל מוחל על נישואין וגירושין, כמו על שאר ענייני המעמד האישי, הדין הדתי – יהודי, מוסלמי, דרוזי או נוצרי. משמעות הדבר היא שבישראל כיום אי-אפשר להינשא או להתגרש בהליך אזרחי.

חוסר האפשרות להינשא בהליך אזרחי במדינת ישראל יוצר שורת בעיות, חלקן עקרוניות-מהותיות וחלקן מעשיות. מבחינה ערכית נטען כי ישראל היא המדינה המערבית היחידה הכופה על כלל אזרחיה את הדין הדתי בכל הנוגע לענייני מעמד אישי. מבחינה מעשית, קבוצות אוכלוסייה גדולות בישראל מנועות מלהינשא במדינה, שכן אינן רשאיות להינשא לפי הדין הדתי – זוגות מעורבים, חסרי דת מוכרת, פסולי חיתון ובני זוג מאותו המין. לצד זוגות אלו יש זוגות אשר מסיבות שונות אינם מעוניינים להינשא לפי הדין הדתי. לכל אלו לא מוצע כיום פתרון חלופי לנישואין בישראל.

מכיוון שאין הליך לנישואין אזרחיים בישראל, התעורר צורך למצוא פתרונות חלופיים לקבוצות שצוינו לעיל. שתי החלופות שהתפתחו הן חיים כידועים בציבור ונישואין אזרחיים מחוץ למדינה. המסגרת של "ידועים בציבור" עדין לא הוסדרה בחקיקה בישראל, אולם בפועל מעמדם של הידועים בציבור הולך ומשתווה בשנים האחרונות לזה של זוגות נשואים, במידה רבה בשל הפסיקה בעניין זה. עם זאת, מעמדם עדיין אינו זהה לחלוטין לזה של זוגות נשואים, וכל הניסיונות שנעשו עד כה לעגנו בחוק עלו בתוהו. זוגות אשר נישאו בנישואין אזרחיים מחוץ לישראל זכאים להירשם כנשואים במרשם האוכלוסין, ולכן בפועל חלות עליהם הזכויות והחובות החלות על זוגות שנישאו לפי הדין הדתי בישראל. עם זאת, בתי-המשפט נמנעו עד כה מלפסוק בעניין מעמדם החוקי של נישואין כאלה.

אף שכבר שנים נדונות בכנסת הצעות לתיקון המצב הקיים, עד כה אף אחת מהן לא הגיעה לכלל חקיקה. גם כיום מונחות על שולחן הכנסת כמה הצעות להסדרים חלופיים.

1. הבעיות במצב החוקי הקיים

בישראל חל על נישואין וגירושין, כמו על שאר ענייני המעמד האישי, הדין הדתי. לפיכך, סוגיות של מעמד אישי מטופלות על-פי רוב בבתי-הדין הדתיים (גם כאשר סוגיות אלו נדונות בבתי-המשפט האזרחיים, פעמים רבות מוחל הדין הדתי). משמעות הדבר היא שבישראל כיום אי-אפשר להינשא בהליך אזרחי.

¹ הצעת חוק לקביעת מעמדם של בני זוג שבאו בהסכם הזוגיות, התשס"ז-2007, של חה"כ דוד רותם ואחרים, פ/2649/17. נכון למועד כתיבת מסמך זה, הצעת החוק הונחה לדיון מוקדם במליאת הכנסת.

החובה להינשא לפי הדין הדתי יצרה שורת בעיות, חלקן בעיות עקרוניות-מהותיות וחלקן בעיות מעשיות. נוסף על כך, בשנים האחרונות אף אנשי דת מכירים בקשיים הכרוכים במצב הקיים. להלן ייסקרו הקשיים העיקריים.

1.1. הגבלות על הזכות להינשא

הזכות להינשא מוכרת בעולם כזכות יסוד. בסעיף 16 בהכרזה לכל באי העולם בדבר זכויות האדם מדצמבר 1948 (הצהרת זכויות האדם הבסיסיות של האו"ם) נקבע כי "כל איש ואשה שהגיעו לפרקם רשאים לבוא בברית הנישואין ולהקים משפחה, ללא כל הגבלה מטעמי גזע, אזרחות או דת. הם זכאים לזכויות שוות במעשה הנישואין, בתקופת הנישואין ובשעת ביטולם".² סעיף 23 לאמנת האו"ם הבין-לאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות מדצמבר 1966 קובע כי "הזכות לשאת בן זוג ולכונן משפחה תהיה מוכרת לגבר ולאשה שבגיל הנישואין".³ האמנה נכנסה לתוקף בישראל ב-18 באוגוסט 1991, אולם ישראל הסתייגה מסעיף זה בציינה כי ענייני מעמד אישי נדונים בה בדין הדתי.⁴

ואכן, במרבית מדינות המערב הזכות להינשא מוכרת כזכות אדם בסיסית, ובשנים האחרונות היא הוקנתה בכמה מדינות אף לזוגות חד-מיניים.⁵

אשר לישראל, בפסיקה נקבע כי הזכות למשפחה ולהורות היא בתחומיה של הזכות לכבוד האדם, המוקנית מתוקף חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. בית-המשפט העליון, בשבתו כבג"ץ, קבע כי "הזכות למשפחה הנה אחד היסודות המרכזיים של הקיום האנושי. היא נגזרת מההגנה על כבוד האדם, מן הזכות לפרטיות, ומן ההגשמה של עקרון האוטונומיה של רצון הפרט, המצויה בגרעינו המהותי של מושג כבוד האדם." כמו כן קבע בית-המשפט כי "במדרג זכויות האדם החוקתיות, לאחר ההגנה על הזכות לחיים ולשלמות הגוף, באה ההגנה החוקתית על הזכות להורות ולמשפחה. הזכות לשלמות הגוף נועדה להגן על החיים; הזכות למשפחה היא הנותנת משמעות וטעם לחיים".⁶

עם זאת, החקיקה בישראל יצרה מצב שבו קבוצות גדולות באוכלוסייה מנועות מלהינשא במדינה: חסרי דת או מי שיהדותם מוטלת בספק, פסולי חיתון (ראו להלן), זוגות מעורבים מבחינה דתית וזוגות חד-מיניים.

פסולי חיתון: פסולי חיתון הם מי שבית-הדין הרבני קבע כי אינם יכולים להינשא כדת משה וישראל. העילות לפסילת חיתון: ממזרות (ובכלל זה ספק לממזרות); נישואין בין כהן לגרושה; מחזיר גרושתו (לאחר שנישאת לאחר); נשים האסורות לבעלן ולבועלן (אשה שבגדה בבעלה – בית-הדין מחייב את בני הזוג להתגרש ואוסר על האשה לשאת את הגבר שעמו בגדה); חללה (נישואין בין כהן ובין צאצא של כהן שמעמדו נתחלל). כיום בישראל 1,863 פסולי חיתון.⁷ עם זאת, בנתון זה נכללים רק מי שפנו אל בתי-הדין

² UN Universal Declaration of Human Rights, אומצה על-ידי העצרת הכללית של האו"ם ב-10 בדצמבר 1948. התרגום לעברית לקוח מאתר האינטרנט של הכנסת: www.knesset.gov.il, תאריך כניסה: 5 בדצמבר 2007.

³ International Covenant on Civil and Political Rights, התרגום לעברית לקוח מאתר האינטרנט של מרכז "מינרווה" לזכויות אדם באוניברסיטה העברית, <http://law.mscc.huji.ac.il/law1/minerva/iccpr.pdf>, תאריך כניסה: 5 בדצמבר 2007.

⁴ אתר האינטרנט של משרד המשפטים, www.court.gov.il, תאריך כניסה: 5 בדצמבר 2007.

⁵ שחר ליפשיץ, הידועים-בציבור בראי התיאוריה האזרחית של דיני המשפחה, חיפה, הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה, 2005, עמ' 57.

⁶ בג"ץ 2245/06 ח"כ נטע דבורין ואח' נגד שירות בתי-הסוהר ואח', תק-על 2006 (2), 3564.

⁷ הרב אליהו בן-דהן, מנהל בתי-הדין הרבניים, מכתב, 19 בדצמבר 2007.

הרבניים בבקשה להינשא, וסביר להניח כי מספר פסולי החיתון גדול יותר, שכן רבים מהם ויתרו מראש על הפנייה אל בית-הדין הרבני.

מחוסרי דת/מי שיהדותם מוטלת בספק: הקבוצה הגדולה ביותר של מנועי חיתון בישראל היא מחוסרי דת ומי שיהדותם מוטלת בספק. לפי נתוני הלמ"ס, בסוף שנת 2006 מנתה אוכלוסיית הבלתי-מסווגים לפי דת בישראל כ-281,000 נפש, והיתה 4% מאוכלוסיית המדינה.⁸

אשר לזוגות מעורבים מבחינה דתית וזוגות חד-מיניים, אין אפשרות לדעת מה מספרם של מי שמבקשים להינשא בישראל ואינם יכולים לעשות כן. יהיה אפשר לאמוד את מספרם על סמך נתונים על נישואי ישראלים בחו"ל, אשר יוצגו בהמשך.

החובה להינשא לפי הדין הדתי כרוכה בחובה להתגרש לפי דין זה, המעוררת גם היא שורת קשיים, ובראשם תופעת סרבנות הגט. מדובר בסוגיה מורכבת העומדת בפני עצמה, והיא לא תידון במסמך זה, אולם חשוב לזכור כי הנישואין והגירושין קשורים בקשר הדוק זה לזה, ואי-אפשר לדון באחד בלי לתת את הדעת לאחר.

1.2. בעיות עקרוניות-מהותיות

החובה להינשא לפי הדין הדתי מעוררת כמה קשיים עקרוניים, או התנגדויות עקרוניות. שלא כמו הקשיים המעשיים שצוינו לעיל, הקשיים העקרוניים אינם אבסולוטיים אלא תלויי השקפה.

הקושי הראשון הוא הבעייתיות בעצם העובדה שמדינת ישראל כופה על כלל תושביה להינשא בטקס דתי, גם אם אינם אנשים מאמינים והם מבכרים לחיות את חייהם כחילונים גמורים. בהקשר זה נטען כי מדינת ישראל היא המדינה הדמוקרטית היחידה בעולם שבה רישום נישואין וגירושין נתון בלעדית בידי המוסדות הדתיים.⁹ הלכות הנישואין היהודיות כוללות כמה מרכיבים אשר הציבור הלא-דתי מתקשה לקבל, ובהן האפשרות להכריז על אשה כ"מורדת" בבעלה, הכרזה שיש לה השלכות כלכליות כמו אובדן זכויות ברכוש המשותף, פגיעה בזכות למזונות ולעתים פגיעה בזכות למשמורת על הילדים; דרישת החליצה מאשה שבעלה נפטר ולא היו להם ילדים משותפים; אישור נישואין מיוחד לאשה הרה המבקשת להינשא.¹⁰

הקושי השני נובע מזה שכיום יש בלעדיות לזרם האורתודוקסי, ורק רבנים אורתודוקסים מורשים לערוך טקסי נישואין. נטען כי מצב זה פוגע בפלורליזם הדתי וביהודים המשתייכים לזרמים אחרים. כמו כן נטען כי טקס הנישואין הנוהג כיום מפלה בין גברים לנשים, ובפרט בכל הנוגע לסוגיית הקניין השלובה בו.¹¹

⁸ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נישואין של ישראלים בחו"ל 2000-2006, נובמבר 2006, באתר האינטרנט של הלמ"ס, www.cbs.gov.il, תאריך כניסה: 4 בדצמבר 2007.

⁹ עו"ד אירית רוזנבלום ושירה הלל, ארגון "משפחה חדשה", משפחה חדשה: דוח הנישואין בישראל, מגמות וקשיים 2006, שם.

¹¹ שחר ליפשיץ, ברית הזוגיות, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים, חשוון תשס"ז, נובמבר 2006.

1.3 קשיים הלכתיים

ככלל, הממסד הדתי בישראל מתנגד להנהגת נישואין אזרחיים במדינה, מכמה טעמים: חשש מממזרות שעשויה להיווצר מבעיות הלכתיות הקשורות בנישואין אזרחיים; הרצון למנוע נישואי תערובת; הרצון לשמר את אחדות העם, ובפרט – למנוע מצב עתידי שבו אנשים דתיים יימנעו מנישואין עם מי שהוריהם נישאו בנישואין אזרחיים; לכידות חברתית, הנובעת מההשתתפות בטקסים היהודיים; שמירה על הסטטוס קוו; אופיה היהודי של המדינה.¹²

עם זאת, בשנים האחרונות נשמעות גם מצד גורמים בממסד הדתי טענות בדבר הקשיים שמעוררת החובה להינשא בטקס דתי. הרב אליהו בקשי-דורון, לשעבר הרב הראשי הספרדי לישראל, דן בסוגיה זו בהרחבה במאמר שכותרתו "חוק נישואין וגירושין – היצא שכרו בהפסדו?".¹³ במאמרו טוען הרב כי כאשר נקבעו חוקי הנישואין והגירושין בישראל, אחת ממטרותיהם היתה לשמש דוגמה לעם היהודי בתפוצות כיצד להישמר מפני נישואי תערובת. מכל מקום, רוב העם במדינה היה מורכב מיהודים שרצו בנישואין ובגירושין לפי ההלכה, ומספר פסולי חיתון ומספר הזוגות המעורבים היה קטן. עם השנים איבד החוק מתוקפו, ופסולי חיתון, זוגות מעורבים ומי שמעדיפים שלא להינשא בטקס יהודי נישאים מחוץ לישראל או חיים כידועים בציבור. לדברי הרב בקשי-דורון, החוק הקיים גורם למכשלות: רבים מהנישאים לפי החוק אינם שומרי מצוות, ובעיקר – הם אינם מקפידים על איסור אשת איש (איסור על גבר לקיים יחסים עם אשה הנשואה לגבר אחר), וכך הקידושין לפי דת משה וישראל גורמים להכשילם באיסור חמור זה; נוסף על כך האשה נאסרת על בעלה בשל בגידתה מאותה נקודה ואילך. כמו כן, סרבנות הגט ותופעת העגונות מביאה לכך שנשים לא דתיות חיות עם בני זוג חדשים ללא קבלת גט, חלקן מביאות ילדים עם בני זוג אלו, וכך גדל מספר הממזרים בארץ. אם לא היו נישאות לפי ההלכה, היה דינן כדין פנויות וילדיהן לא היו ממזרים.

2. חלופות

מכיוון שאין הליך אזרחי לנישואין בישראל התפתחו שתי חלופות לנישואין בטקס דתי – נישואין אזרחיים מחוץ למדינה וחיים כידועים בציבור. חלופות אלו בוחרים גם מי שאינם יכולים להינשא בישראל (מהסיבות שצוינו לעיל) וגם מי שיכולים להינשא בה אולם בוחרים שלא לעשות זאת, בשל הרצון להימנע מעריכת טקס דתי. להלן יוצגו שתי החלופות.

¹² שחר ליפשיץ, ברית הזוגיות, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים, חשוון תשס"ז, נובמבר 2006.
¹³ הרב אליהו בקשי-דורון, "חוק נישואין וגירושין – היצא שכרו בהפסדו", תחומין כ"ה (תשס"ה), עמ' 99-107.

2.1. ידועים בציבור

ידועים בציבור הם בני זוג שהיחסים ביניהם דומים ליחסים בין בני-זוג נשואים, אך הם אינם נחשבים לנשואים מבחינה משפטית.¹⁴ להערכת ארגון "משפחה חדשה", בישראל חיים כיום כ-85,000 בני זוג ידועים בציבור.¹⁵ **בישראל עדיין לא הוסדרה בחקיקה המסגרת של ידועים בציבור**, ולכן גם לא נקבעה הגדרה רשמית של מי שנחשבים לידועים בציבור. כיום הפסיקה מאפשרת לבני-זוג ליהנות מהזכויות של ידועים בציבור לאחר זמן קצר למדי של חיים משותפים, ואפילו חודשים אחדים. בני זוג יכולים להיות מוכרים כידועים בציבור אף אם לא התקיימו חלק ממאפייניו המקובלים של קשר זוגי, כמו יחסי אישות ונאמנות הדדית, ואף אם לא התקיימו מגורים משותפים קבועים.¹⁶

חוקים רבים בישראל מזכירים בני-זוג במובן הרחב של המושג (כלומר, לא רק זוגות נשואים). למשל, בחוק למניעת אלימות במשפחה, התשנ"א-1991, נכתב בהגדרת בן-זוג "לרבות ידוע בציבור", ובחוק הביטוח הלאומי, התשנ"ה-1995, מצוין בהגדרת המונח אשתו "לרבות הידועה בציבור כאשתו והיא גרה עמו". עם זאת, **עדיין אין בישראל חקיקה שמסדירה באופן אחיד את מעמדם של הידועים בציבור**. בפועל, הפער בין זכויותיהם וחובותיהם של הידועים בציבור לבין אלו של זוגות נשואים הולך ומצטמצם, תהליך המונע במידה רבה מפסיקת בתי-המשפט.¹⁷

בכל הנוגע לזכויות הידועים בציבור אפשר לדבר על שלושה מישורים – זכויות כלכליות, זכויות הנוגעות להורות וזכויות הקשורות בפרידת בני-הזוג. **זכויותיהם הכלכליות של ידועים בציבור כמעט זהות היום לאלו של זוגות נשואים**. הסייגים המעטים לקביעה זו הם אי-תשלום פיצויים במקרה של התפטרות בשל מעבר דירה לצורך מגורים עם ידוע בציבור ונקודות זיכוי מסוימות במס הכנסה. מנגד, יש מקרים שבהם ידועים בציבור מופלים לטובה. למשל, מי שזכאים לקצבאות אלמנות שונות אינם מאבדים אותן אם הם חיים עם ידועים בציבור.¹⁸

זכויות הקשורות להורות – בכל הנוגע לילדים ביולוגיים הנולדים כדרך הטבע, לא קיים הבדל בין ידועים בציבור ובין זוגות נשואים, ומעמדם של ילדים שנולדו לידועים בציבור זהה למעמדם של ילדים שנולדו להורים נשואים. רישום ילדי הידועים בציבור נעשה על-ידי הצהרה משותפת של ההורים על הורותם במשרד הפנים בשנה הראשונה לחיי הילד.

אשר ל**טיפול פוריות**, ככלל, זכאותם של ידועים בציבור זהה לזו של זוגות נשואים. יוצאי דופן לעניין זה הם זוגות של ידועים בציבור שיש להם ילדים מקשרים קודמים: יש ספק בדבר זכאותם של זוגות אלו לטיפול פוריות. לפי התוספת השנייה לחוק ביטוח בריאות ממלכתי, התשנ"ד-1994, "טיפול הפריה חוץ-גופית – ניתנים לצורך הולדת ילד ראשון ושני, לבני זוג שלהם אין ילדים בנישואיהם הנוכחיים, וכן לאשה ללא ילדים המעוניינת להקים משפחה חד-הורית" (ההדגשה לא במקור). כלומר, זוגות נשואים אשר אין להם שני ילדים משותפים זכאים לטיפול הפריה חוץ-גופית במימון קופת-החולים, גם אם יש להם ילדים מנישואין קודמים. לדברי עו"ד נתן סומך מהלשכה המשפטית של משרד הבריאות, עד כה

¹⁴ שחר ליפשיץ, **ברית הזוגיות**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים, חשוון תשס"ז, נובמבר 2006.

¹⁵ ארגון משפחה חדשה, המדריך למשפחה החדשה: המדריך המלא לזכויות הידועים בציבור בישראל, 2007.

¹⁶ שחר ליפשיץ, **ברית הזוגיות**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים, חשוון תשס"ז, נובמבר 2006.

¹⁷ בעניין הפסיקה בנושא זכויות ידועים בציבור ראו למשל שחר ליפשיץ, **הידועים בציבור בראי התיאוריה האזרחית של דיני המשפחה**, חיפה – הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה, 2005; אמנון בן-דרור, **זוגיות ללא נישואין, הידועה בציבור**, ספר שני, תל-אביב, הוצאת יהלום, 2003.

¹⁸ ארגון משפחה חדשה, המדריך למשפחה החדשה: המדריך המלא לזכויות הידועים בציבור בישראל, 2007.

עדיין לא נבחנה שאלת הזכאות לטיפול הפריה של ידועים בציבור שיש להם ילדים מקשרים קודמים ואין להם ילדים משותפים, ועל כן אי-אפשר לקבוע בעניין זה כל קביעה חד-משמעית.¹⁹

הבדל מרכזי בין זוגות נשואים לבין ידועים בציבור נוגע לזכות לאמץ. בחוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981, נקבע כי:

אין אימוץ אלא על ידי איש ואשתו יחד; ואולם רשאי בית משפט ליתן צו אימוץ למאמץ יחיד –

(1) אם בן זוגו הוא הורה המאומץ או אימץ אותו לפני כן;

(2) אם הורי המאומץ נפטרו והמאמץ הוא מקרובי המאומץ ובלתי נשוי.

כלומר, ידועים בציבור אינם זכאים לאמץ מתוקף היותם בני-זוג, אלא אם כן הם עונים על אחד התנאים שבסעיפים (1) או (2). עד כה לא התקבלה פסיקה אשר הרחיבה את הזכאות לאימוץ לזוגות לא נשואים.

סוגיות הקשורות בפרדת בני הזוג – פרדת ידועים בציבור יכולה להיעשות באמצעות חתימה על הסכם פרדה שבו מוסדרות כל הסוגיות הקשורות בפירוק היחסים. בין שנעשה הסכם בין בני הזוג ובין שלא נעשה, שלוש הסוגיות המרכזיות בכל הנוגע לפירוק הקשר הזוגי הן משמורת על הילדים, חלוקת הרכוש ומזונות. בכל הנוגע למשמורת על הילדים ולמזונות ילדים, אין הבדל בין זוגות נשואים ובין ידועים בציבור. בכל הנוגע למזונות האשה, החיים כידועים בציבור, גם אם הם מתקיימים פרק זמן ארוך וכרוכים בגידול ילדים משותפים, אינם יוצרים חובה של הגבר לשלם לאשה מזונות לאחר הפרדה. בכך אין הבדל בין ידועים בציבור ובין מי שנשואים לפי הדין היהודי. ההבדל טמון בסוגיית תשלום מזונות בין בני-הזוג כאשר הם פרודים (כלומר, חיים בנפרד אולם אינם גרושים): לפי הדין היהודי יש חובת מזונות לאשה מפרדת בני-הזוג ועד לגירושין, ואילו אצל ידועים בציבור על-פי רוב לא תהיה חובה כזאת.²⁰

אשר לחלוקת הרכוש המשותף של ידועים בציבור, בפסיקה נקבע כי אין מניעה להחיל על ידועים בציבור משטר של חזקת שיתוף ברכוש, אולם הדבר תלוי בנסיבות, ומסגרת חיים של ידועים בציבור אינה מקנה באופן אוטומטי לאחד מבני-הזוג זכויות על נכסיו של בן-הזוג השני. גם כאשר הוכח כי מתקיימת חזקת השיתוף, הרי אצל ידועים בציבור היא חלה רק על רכוש ששימש את בני-הזוג בחיי היום-יום שלהם (אצל זוגות נשואים, חזקת השיתוף חלה על כל נכסיהם של שני בני-הזוג); כדי להרחיב את חזקת השיתוף לנכסים נוספים יש צורך להוכיח כי היתה קיימת לגביהם כוונת שיתוף.²¹

קשיים במעמד הידועים בציבור

ד"ר שחר ליפשיץ מצביע על כמה קשיים מרכזיים שעל ידועים בציבור להתמודד אתם, למרות ההכרה ההולכת וגוברת בזכויותיהם של הידועים בציבור בישראל:²²

- אף שהפסיקה מהשנים האחרונות הרחיבה במידה ניכרת את זכויותיהם של ידועים בציבור, הן עדיין לא הושאו לחלוטין לאלו של זוגות נשואים.

¹⁹ עו"ד נתן סמוך, הלשכה המשפטית, משרד הבריאות, שיחת טלפון, 10 בדצמבר 2007.

²⁰ שחר ליפשיץ, **הידועים-בציבור בראי התיאוריה האזרחית של דיני המשפחה**, חיפה – הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה, 2005, עמ' 169-170; ארגון משפחה חדשה, **המדריך למשפחה החדשה: המדריך המלא לזכויות הידועים בציבור בישראל**, 2007.

²¹ ראו תמ"ש (משפחה ב"ש) 6370/05 ס. י. נ' ג., תק-מש 2007(4), 127, 139 (2007).

²² שחר ליפשיץ, **ברית הזוגיות**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים, חשוון תשס"ז, נובמבר 2006.

- ההכרה בזכויות ידועים בציבור נעשית באופן נקודתי, לפי חוק ספציפי וכלפי רשויות שונות. לכן, השגת כלל הזכויות של ידועים בציבור עשויה להיות כרוכה בהתדיינות עם גופים רבים.
- מכיוון שאין הגדרה חוקית פורמלית לידועים בציבור, הגדרתם קשורה בקיום נסיבות עובדתיות הקשורות להתנהלות היחסים בין בני הזוג. לכן, זוגות המבקשים ליהנות מזכויות של ידועים בציבור צריכים להוכיח באופן פרטני כי אורח חייהם עונה לדרישות, ובתוך כך לחשוף פרטים אינטימיים על חייהם.
- התרת הקשר הזוגי בין ידועים בציבור אינה כרוכה בהליך ממוסד, והדבר מחליש את ההגנה המשפטית על הקשר (לטוב ולרע).

2.2. נישואין אזרחיים מחוץ לישראל

החלופה העומדת לפני מי שמבקשים להינשא אולם אינם מעוניינים בטקס הדתי היא להינשא בנישואין אזרחיים מחוץ לישראל. לאחר עריכת הטקס האזרחי בחו"ל אותם זוגות רשאים להירשם במינהל האוכלוסין כזוגות נשואים.

בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נערך מאז שנת 2000 רישום של נישואי ישראלים מחוץ לישראל (המרשם אינו כולל רק נישואין אזרחיים).²³ להלן יובאו נתוני הלמ"ס על נישואי ישראלים בחו"ל בשנים 2006-2000. יצוין כי המרשם מתבסס על דיווח של הזוגות למשרד הפנים, ועל כן אינו כולל נישואין בחו"ל שלא דווחו למשרד הפנים ואינם נכללים בנתוני הלמ"ס.

מנתוני הלמ"ס עולה כי בשנים 2006-2000 נרשמו במשרד הפנים 34,101 זוגות שנישאו בחו"ל, ובהם 16,996 זוגות שבהם שני בני הזוג תושבי ישראל. להלן תוצג התפלגות הזוגות שבהם שני בני הזוג הם תושבי ישראל לפי קבוצת האוכלוסייה של החתן של ושל הכלה:

קבוצת האוכלוסייה של הכלה				קבוצת האוכלוסייה של החתן
יהודי	ערבי	אחר	סה"כ	
8,904	15	3,763	12,682	יהודי
68	80	25	173	ערבי
2,670	1	1,470	4,141	אחר
11,642	96	5,258	16,996	סה"כ

מהטבלה עולה כי ב-8,904 זוגות תושבי ישראל שנישאו בחו"ל, שהם 52% מכלל הזוגות, שני בני הזוג היו יהודים. אין לדעת כמה זוגות כאלה נישאו בחו"ל בגלל שאינם יכול להינשא בישראל וכמה נישאו בחו"ל מבחירה.

עוד עולה מהטבלה כי ב-7,929 זוגות, שהם 46% מכלל הזוגות, לפחות אחד מבני הזוג מוגדר "אחר" – קטגוריה שכלולים בה מי שאינם מסווגים לפי דת. כל הזוגות הללו אינם יכולים להינשא בישראל, ועל כן הנישואין בחו"ל היו כורח עבורם.

²³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נישואין של ישראלים בחו"ל 2006-2000, נובמבר 2007, באתר הלמ"ס, www.cbs.gov.il, תאריך כניסה: 3 בדצמבר 2007.

להלן יוצגו נתוני הנישואין בחו"ל לפי שנה ולפי המעמד האזרחי של הנישאים. חשוב לזכור כי היות שהנתונים מתבססים על דיווח של הנישאים למשרד הפנים, ככל שמועד הנישואין מוקדם יותר כך עולה הסבירות שהזוג כבר הספיק לדווח עליהם למרשם האוכלוסין (מכאן שאי-אפשר להסיק מנתוני שנת 2006 על ירידה במספר הנישאים בחו"ל).

נישואין בחו"ל לפי מעמד אזרחי ושנת נישואין

שנת נישואין							מעמד אזרחי
2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	
2,436	4,611	5,563	5,182	5,507	5,698	5,104	סה"כ זוגות שנישאו בחו"ל
1,933	2,462	2,606	2,415	2,612	2,705	2,263	שני בני הזוג תושבי ישראל
503	2,149	2,957	2,767	2,895	2,993	2,841	אחד מבני הזוג אינו תושב ישראל

מעמדם של הנישאים בנישואין אזרחיים

בכל הנוגע למעמדם המשפטי בישראל של נישואין אזרחיים בחו"ל, יש הבדל בין תוקפם ובין רישומם: המשפט האזרחי בישראל עדיין לא הכריע בשאלת תוקפם האזרחי של נישואין הנערכים מחוץ למדינה, אולם על-פי הפסיקה, מרשם האוכלוסין מחויב לרשום את הנישאים בנישואין אזרחיים מחוץ לישראל כנישאים על-סמך תעודת נישואין המוצגת לו.²⁴ בית-המשפט אף חייב את מינהל האוכלוסין לרשום כנישאים זוגות חד-מיניים שנישאו נישואין אזרחיים בחו"ל.²⁵ מבחינה מעשית, זוגות שנישאו בנישואין אזרחיים בחו"ל זכאים, לאחר רישומם במרשם האוכלוסין, לאותן זכויות שזכאים להן זוגות שנישאו בישראל.

יש הטוענים כי העובדה שמדינת ישראל שולחת את תושבי המדינה לחפש במדינות אחרות פתרון לבעיה הקיימת בישראל, ולא מציעה לכך פתרונות בתוך המדינה, היא בעיה בפני עצמה.²⁶ כמו כן, הנסיעה אל מחוץ לישראל לצורך נישואין כרוך בעלות כספית של 1,000 דולר לכל הפחות, ואילו רישום נישואין באמצעות שירותי הדת בישראל כרוך בתשלום אגרות בסכום של פחות מ-1,000 ש"ח.

2.3. התרת הקשר הזוגי: עמדת הממסד הדתי

ככלל, הממסד הדתי אינו תומך בחלופות הקיימות לנישואין לפי ההלכה. עם זאת, לנוכח הגידול במספר הזוגות הבוחרים בחלופות אלו, התעורר הצורך להתמודד עמן, בעיקר בכל הנוגע לסוגיית סיום היחסים בין בני-זוג.

אחת הסיבות שבעטיין זוגות בוחרים לחיות כידועים בציבור או להינשא בנישואים אזרחיים היא רצונם להימנע מהצורך להתגרש באמצעות הרבנות אם יחליטו בעתיד לסיים את מערכת היחסים ביניהם. ההימנעות מנישואין לפי ההלכה לא תמיד פוטרת מהחובה להתגרש לפי ההלכה, כלומר מחובת הגט.

²⁴ שחר ליפשיץ, ברית הזוגיות, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים, חשוון תשס"ז, נובמבר 2006, עמ' 49.

²⁵ בג"צ 3045/05 יוסי בן-ארי נ' מנהל מינהל האוכלוסין במשרד הפנים, תק-על 2006(4), 1725.

²⁶ שם, עמ' 50.

בהקשר זה חשוב לזכור כי אין כיום בארץ מנגנון אזרחי להסדרת גירושין, והסדרת הגירושין של זוגות שנישאו מחוץ לישראל מסורה גם היא בידי הממסד הדתי.

בשנים האחרונות יצאו כמה פסיקות של בתי-הדין הרבניים בעניין הצורך בגט לזוגות שנישאו בנישואין אזרחיים או חיו כידועים בציבור. מהפסיקות עולה כי אין כלל אחיד שלפיו זוגות כאלה חייבים בגט או פטורים ממנו, אלא הדבר נקבע לפי הנסיבות בכל מקרה.

הרב **שאר-ישוב הכהן**, רבה הראשי של העיר חיפה וחבר מועצת הרבנות הראשית, עסק בסוגיית הצורך בגט לידועים בציבור המבקשים להיפרד. השאלה המרכזית שהתבררה בהקשר זה היתה אם יחסי האישות בין בני הזוג נחשבים ל"קידושי ביאה" (כלומר האיש קידש למעשה את האשה ולכן הם נשואים). לדברי הרב כהן, "מאחר שזוהי מחלוקת בין הפוסקים אם יש בחיי אישות בלא חופה וקידושין משום ספק קידושין, הרי שאין להקל שלא לתת גט כאשר אין נימוק לקולא". **כלומר, כאשר יש ספק יש לנהוג בחומרא ולדרוש גט לצורך התרת הקשר בין בני זוג ידועים בציבור.**²⁷

לדברי הרב אליהו בן-דהן, מנהל בתי-הדין הרבניים, ידועים בציבור אינם זקוקים לאישור בית-הדין כדי להינשא לאחרים, אולם אם השאלה טובא בפני בית-הדין הוא ידון בה לפי החומר שיובא בפניו.²⁸

גם בנוגע להתרת נישואין אזרחיים אין כלל מחייב החל על כל המקרים: בית-הדין הרבני העליון נדרש לסוגיה של התרת נישואין אזרחיים בעקבות פנייה של בית-המשפט העליון בעניין זה. בתשובתו של בית-הדין הרבני לבית-המשפט העליון נכתב כי "בית-הדין יבחן את האפשרות לביצוע גט פיטורין הן מבחינה הלכתית והן מבחינה מעשית. כאשר לא ניתן לסדר גט פיטורין מבחינות אלו, אזי יותרו הנישואין בדרך של פסק-דין."²⁹

מכל האמור לעיל עולה כי אין כללים אחידים בדבר התרת הקשר בין בני זוג שלא נישאו לפי הדין היהודי, ובמידה רבה הדבר נקבע לפי נסיבותיו של כל מקרה.

3. הצעות לשינוי המצב הקיים

הבעיות בחוקי הנישואין בישראל אינן חדשות, וכבר שנים מועלות הצעות לשינוי המצב הקיים. שלוש ההצעות העיקריות שעולות: נישואין אזרחיים, הסדרת מעמד הידועים בציבור וקידום "ברית זוגיות" כחלופה לנישואין דתיים. להלן ייסקרו בקצרה הצעות אלו.

נישואין אזרחיים: מאז קום המדינה מעלים גורמים באקדמיה, בציבור ובכנסת הצעות לכינון נישואין אזרחיים. ההצעות נבדלות אלו מאלו בפרטים מהותיים: בחלקן הוצע להתיר נישואין אזרחיים רק למי שהדין הקיים אינו מאפשר לו להינשא, ואילו באחרות המסלול האזרחי פתוח לכל מי שרוצה בו. כמו כן, בחלקן המסלול האזרחי מוצע כמסלול נוסף למסלול הנישואין הדתי, ואילו בהצעות אחרות הוא מוצע

²⁷ שאר-ישוב הכהן, "זוג שחי יחדיו ללא חופה וקידושין מתי יש לחייבו בגט", **חקרי הלכה: קובץ תשובות, פסקים וקונטרסי הלכה**, ירושלים, תשנ"ג, רפ"ג-רפ"ז.

²⁸ הרב אליהו בן-דהן, מנהל בתי-הדין הרבניים, מכתב, 19 בדצמבר 2007.

²⁹ הרב שלמה דיכובסקי, "ההכרה בנישואין אזרחיים ע"פ ההלכה", **תחומין** כ"ז (תשס"ז), ע"מ 239-246.

כמסלול יחיד.³⁰ בשנים האחרונות הועלו כמה הצעות חוק להסדרת נישואין אזרחיים, האחרונה שבהן של חבר הכנסת אופיר פינס-פז,³¹ אולם עד כה לא הגיעה אף אחת מהן לכלל חקיקה.

הסדרת מעמד הידועים בציבור: בשנים האחרונות הוגשו שלוש הצעות חוק לעניין הסדרת מעמדם של הידועים בציבור בישראל. האחרונה שבהן היא הצעת חוק ידועים בציבור, התשס"ח-2007, של חבר הכנסת יוסי ביילין ואחרים.³² לפי הצעת החוק, ידועים בציבור הם "בני זוג החיים ביניהם חיי משפחה הדומים במהותם לאלו של זוג נשוי ומנהלים משק בית משותף ובלבד שהם חולקים קורת גג משותפת והצהירו על כך בתצהיר או במסגרת הסכם שביניהם (בחוק זה – הצהרת ידועים בציבור), ובלבד שאושרה או אומתה בהתאם להוראות חוק זה". לפי הצעת החוק, זכויותיהם של ידועים בציבור יהיו זהות לאלו של בני זוג נשואים. כמו הצעות החוק שקדמו לה, גם הצעה זו לא הגיעה לכדי חקיקה. הצעת החוק הונחה לדיון מוקדם במליאת הכנסת ב-4 בדצמבר 2007, אולם לא עברה בקריאה טרומית והוסרה מסדר-היום.

"ברית הזוגיות": הצעות לכינון "ברית זוגיות" כחלופה לנישואין לפי ההלכה מנסות לפשר בין הצורך בעיגון חוקי של מנגנון אלטרנטיבי למיסוד היחסים בין בני-זוג ובין התנגדות הממסד הדתי לנישואין בהליך אזרחי. הרעיון בבסיס ההצעות הוא לשמר את המצב הקיים שבו נישואין בישראל מוסדרים במסגרת דתית-אורתודוקסית בלבד, אולם להקים מוסד משפטי חדש – ברית זוגיות או מרשם זוגיות – שייתן מענה לצרכים של מי שאינם יכולים או אינם רוצים להינשא בנישואין לפי הדין הדתי.³³ בשנת 2004 פרסם משרד המשפטים תזכיר להצעת חוק ברית הזוגיות, ובו נכתב כי מטרת ברית הזוגיות היא לאפשר לאיש ולאשה אשר אינם יכולים או אינם מעוניינים להינשא לפי הדין האישי בישראל למסד רשמית את ההתקשרות הזוגית ביניהם כמו בנישואין.³⁴ עד כה לא הונחה הצעת החוק על שולחן הכנסת. בתזכיר החוק נכתב כי בשנים האחרונות הונחו כמה הצעות חוק פרטיות בעניין זה, והאחרונה שבהן היא הצעת חוק לקביעת מעמדם של בני זוג שבאו בהסכם הזוגיות, התשס"ז-2007, של חבר הכנסת דוד רותם ואחרים.³⁵

³⁰ שחר ליפשיץ, **ברית הזוגיות**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים, חשוון תשס"ז, נובמבר 2006.

³¹ הצעת חוק נישואין וגירושין, התשס"ז-2007, של חה"כ אופיר פינס-פז, פ/2208/17. הצעת החוק הונחה לדיון מוקדם במליאה.

³² הצעת חוק ידועים בציבור, התשס"ח-2007, של חה"כ יוסי ביילין ואחרים, פ/2996/17. הצעת החוק נדונה במליאה בדיון מוקדם ב-4 בדצמבר 2007 והוחלט להסירה מסדר-היום.

³³ שחר ליפשיץ, **ברית הזוגיות**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים, חשוון תשס"ז, נובמבר 2006.

³⁴ תזכיר חוק ברית הזוגיות, התשס"ה-2004, 21 בדצמבר 2004, באתר האינטרנט של משרד המשפטים, www.court.gov.il, תאריך כניסה: 16 בדצמבר 2007.

³⁵ הצעת חוק לקביעת מעמדם של בני זוג שבאו בהסכם הזוגיות, התשס"ז-2007, של חה"כ דוד רותם ואחרים, פ/2649/17. נכון למועד כתיבת מסמך זה, הצעת החוק הונחה לדיון מוקדם במליאת הכנסת.

מקורות

ספרים

בן-דרור אמנון, **זוגיות ללא נישואין, הידועה בציבור**, ספר שני, תל-אביב, הוצאת יהלום, 2003.
ליפשיץ שחר, **ברית הזוגיות**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, ירושלים, חשוון תשס"ז, נובמבר 2006.
ליפשיץ שחר, **הידועים-בציבור בראי התיאוריה האזרחית של דיני המשפחה**, חיפה – הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה, 2005.

מאמרים

בקשי-דורון אליהו, "חוק נישואין וגירושין – היצא שכרו בהפסדו", **תחומין כ"ה** (תשס"ה), עמ' 99-107.
דיכובסקי שלמה, "ההכרה בנישואין אזרחיים ע"פ ההלכה", **תחומין כ"ז** (תשס"ז), עמ' 239-246.
מרכז המחקר והמידע של הכנסת, **מספר פסולי חיתון**, כתיבה: דן להב, 4 במרס 2003.
כהן שאר-ישוב, "זוג שחי יחדיו ללא חופה וקידושין מתי יש לחייבו בגט", **חקרי הלכה: קובץ תשובות, פסקים וקונטרסי הלכה**, ירושלים תשנ"ג, רפ"ג-רפ"ז.

אתרי אינטרנט

האו"ם: www.un.org

ארגון "משפחה חדשה": www.newfamily.org.il

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: www.cbs.gov.il

מרכז "מינרווה" לזכויות אדם באוניברסיטה העברית: <http://law.msc.huji.ac.il/law1/minerva/>

משרד המשפטים: www.court.gov.il

הצעות חוק

הצעת חוק נישואין וגירושין, התשס"ז-2007, של חה"כ אופיר פינס-פז, פ/17/2208.
הצעת חוק ידועים בציבור, התשס"ח-2007, של חה"כ יוסי ביילין ואחרים, פ/17/2996.
הצעת חוק לקביעת מעמדם של בני זוג שבאו בהסכם הזוגיות, התשס"ז-2007, של חה"כ דוד רותם ואחרים.

פסיקה

בג"ץ 3045/05 **יוסי בן-ארי נ' מנהל מינהל האוכלוסין במשרד הפנים**, תק-על 2006(4), 1725.
בג"ץ 2245/06 **ח"כ נטע דבורין ואח' נגד שירות בתי-הסוהר ואח'**, תק-על 2006(2), 3564.
תמ"ש (משפחה ב"ש) 6370/05, **ס. י. נ' ו. ג.**, תק-מש 2007(4), 127, 139 (2007).

מכתבים

בן-דהן אליהו, מנהל בתי-הדין הרבניים, 19 בדצמבר 2007.

שיחות טלפון

סמוך נתן, הלשכה המשפטית, משרד הבריאות, שיחת טלפון, 10 בדצמבר 2007.